

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:4 • 2010

Våldets gränser i 1920-talets Sverige

Stefan Nyzell, *”Striden ägde rum i Malmö”: Møllevångskravallerna 1926: en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*, Skrifter med historiska perspektiv 10 (Malmö: Malmö högskola 2009). 427 s. (Summary in English: “The fight took place in Malmö”: the Møllevången riots of 1926: a study of political violence in inter-war Sweden.)

Stefan Nyzells avhandling är en bok i två delar med två huvudsyften: å ena sidan att genom en mycket detaljerad skildring och analys av de så kallade Møllevångskravallerna i Malmö år 1926 utreda hur en långvarig konflikt på arbetsmarknaden övergick i stora våldsamma demonstrationer; å andra sidan att utifrån den mikrohistoriska fallstudien belysa historieskrivning och berättelser kring ”den svenska modellen” på 1900-talet och framåt.

Det är ingen lätt uppgift att kombinera de här två syften. Avhandlingen ligger enligt författaren ”i gränslandet mellan historia och historieskrivningen” (s. 20) men det betyder också ett gränsland mellan makro- och mikronivå, mellan Malmö (och Skåne) och Sverige. Den empiriska delen av avhandlingen består av en rik och omfattande skildring av en konflikt på arbetsmarknaden i Malmö med början 1926. Konflikten vid A. W. Nilssons korgfabrik tog sin börja i juli detta år när löneförhandlingar bröt samman och 122 arbetare tillhörande två fackförbund gick i strejk. Striden intensifierades när arbetsgivaren rekryterade ett sjuttioal strejkbrytare för att ersätta de strejkande arbetarna.

I kapitel 3–7 behandlas konfliktens bakgrund och hur den utspelade sig i vissa stadsdelar i Malmö under loppet av ett par månader. Under hösten förekom nästan dagligen bråk mellan strejkande arbetare och strejkbrytare som inkvarterades inom fabriken. Sådana bråk uppstod ofta vid så kallade uppvaktningar av strejkbrytarna från arbetarnas sida, och ibland övergick dessa uppvaktningar till småskaligt våld så att strejkbrytare behövde röra sig under polisvakt. Även Malmöpolisen får inledningsvis ett eget kapitel där deras ambivalenta förhållande till arbetarrörelsen och konflikten utreds. Det blir tydligt senare i avhandlingen att polisen inte alltid var ”den andre” och att “åtminstone en del av de fackligt anslutna poliserna tycks ha haft tydliga sympatier för arbetarrörelsen” (s. 177).

En ny fas i konflikten inleddes sedan i november när en konfrontation inträffade mitt i natten mellan en strejkbrytare och en strejkande arbetare. Arbetaren fick ett knytnävslag i ansiktet och han fördes till sjukhus där han avled inom en vecka av hjärnblödning. Hans död kom “att spela en nyckelroll för den socialdemokratiska arbetarrörelsens mobilisering” (s. 192). Under en knapp vecka kom tusentals människor för att demonstrera i området kring fabriken

och på det i närheten liggande Möllevångstorget. Demonstrationerna övergick till våldsamma konfrontationer med Malmöpolisen.

Det här är en mycket dramatisk historia: stora folkmassor på gatorna, demonstrationer och stenkastning, ridande poliser, och ingen visste hur det hela skulle sluta. Historien förlorar inget av sin dramatik i Nyzells berättelse. Han följer konflikten dag för dag, och han kombinerar den spännande berättelsen med en skarp analys som inte bara kartlägger vad som egentligen ägde rum under den händelserika veckan men även belyser hur händelserna tolkades och beskrevs i såväl arbetarpressen som de borgerliga tidningarna.

Detta är framför allt en Malmöhistoria och jag hade gärna haft en bra karta till hands för att kunna tolka konfliktens rumsliga dimensioner närmare. Stadsdelen där konflikten utspelade sig var symboliskt mycket viktigt eftersom fabriken låg mittemot huvudentrén till Malmö Folkets Park och sålunda mitt i den socialdemokratiska arbetarrörelsens hemområde. Avhandlingen innehåller flera bilder, men bara i ett fåtal fall hänvisas till dem i texten. I stället har Nyzell använt sig flitigt av en mängd olika skriftliga källor, inklusive polisrapporter, föreningsprotokoll och andra källor från Svenska Träarbetareförbundets avdelningar och arbetarrörelsens huvudorganisationer, Malmö fackliga centralorganisation (Fco) och Malmö arbetarkommun. Slutligen har han också tittat noga på dagspressen från såväl högerns som arbetarrörelsens sida. Arbetsgivaren lyser dock med sin frånvaro eftersom inga källor finns bevarade från fabriken ledning.

När det gäller källkritiken finns det inga brister att anföra. Nyzell hanterar sitt källmaterial på ett mycket tillfredsställande, analytiskt och kritiskt, sätt. Han tar ingenting för givet men vill verkligen försöka komma åt de dolda meningarna bakom det som skrevs. De skriftliga källorna kompletteras med ett tiotal intervjuer med personer som levde då konflikten utspelade sig; dock var det flesta då i barndomsåldern.

Avhandlingens huvudsyfte, i alla fall när det gäller den empiriska delen, är att undersöka hur kollektivt våld diskuterades och utövades i samband med konflikten i Malmö. Framför allt vill Nyzell undersöka var gränser drogs för kollektivt våld av olika aktörer. Den frågan utreds med hjälp av analytiska verktyg hämtade från utländsk forskning, särskilt den berömda socialhistorikern Charles Tilly. Den tidigare forskningens betydelse ligger för Nyzell över huvud taget i att den tillhandahåller ett analytiskt ordförråd åt undersökningen – dess nyckelbegrepp med andra ord. "Konfliktens repertoar" – dess former och uttryck – skall studeras i kombination med William Sewells intresse för "dominerande institutionella maktcentra och deras kulturella maktutövning" för att förstå hur konflikten förstås och tolkas både då och efteråt.

Med Roger Johanssons (2001) studie av "Ådalen 31" som en annan inspirationskälla vill Nyzell undersöka hur "kampen om Möllevången" började redan

när de stora demonstrationerna fortfarande pågick. Han visar hur legitimering av våldets gränser skiftade inom arbetarrörelsen och framför allt hur dess inställning till våldets utövning var ganska ambivalent. Här fick arbetartidningen *Arbetet* en central roll i "gränsdragningar med avseende på det föreskrivna, tolererade och förbjudna våldet" (s. 203). Under de första dagarna bidrog *Arbetet* till en indirekt legitimering av det kollektiva våldet. Men situationen förändrades ett par dagar senare när demonstranterna "inte längre beskrivs som skötsamt disciplinerade [manliga] arbetare" utan i stället som ungdomar, kvinnor och nyfikna åskådare vilket, enligt Nyzell, betyder "en allra första skönjbar tendens till att vilja delegitimeras såväl demonstrationerna som sådana liksom det av demonstranterna utövade våldet". (s. 241). Den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö insåg nu att den hade mycket att förlora och försökte nå "ett nedåtgående nivåskifte" genom att söka en överenskommelse med polisen. Det var inte alls en självklarhet att alla skulle gå med på ett sådant förslag och det var många som förespråkade en storstrejk i stället. Till slut lyckades dock arbetarrörelsen organisera en stor och fredlig manifestation i samband med den avlidne strejkarens begravning, vilket blev "ett avgörande inslag i de processer av demobilisering och institutionalisering som följer i det nedåtgående nivåskiftets spår" (s. 303). Nyzells hantering av hur konflikten beskrevs och tolkades i dagspressen är mycket intressant, men han säger inte så mycket om användningen av historia som maktresurs även under konflikten. De flesta deltagarna i demonstrationerna hade antagligen ett klart minne av oroligheterna från 1917–18 och många kom säkert också ihåg sprängningen av Amalthea 1908. Hur en forskare kan komma åt de minnen är dock en annan fråga.

Nyzell ansluter sig till den så kallade *new cultural history*-skolbildningen och med begrepp hämtade från William Sewell vill han försöka förstå aktörernas användning av "språkspel" (*language games*) och den "byggda världen" (*built environment*). Dock insisterar han med Sewell på att "det sociala och kulturella inte kan ses som separerade ifrån varandra." (s. 28). Jag kan gott instämma med påståendet att "alla sociala och politiska konflikter ytterst handlar om mötet människor emellan" (s. 21), men det väcker också en fråga: vad är det om inte klass? Jag tänker här på E. P. Thompsons klassiska definition av klass, inte som en struktur utan som en relation människor emellan eller en upplevelse av relationer som ojämna eller motstridiga. Det finns förstås en mycket rik forsknings-tradition om den svenska arbetarrörelsens historia utifrån ett klassperspektiv. Om Nyzell hade skrivit sin avhandling för en generation sedan hade han kanske inte kunnat undvika att skriva många sidor om klassformering och klasskamp. Men möjligen finns det inte så mycket nytt att säga om klassbegreppet och i stället kan man rikta sökljuset mot andra frågor om hur politiska konflikter egentligen utspelar sig när det gäller taktik, legitimering eller delegitimering och gränsen mellan formella och informella politiska ageranden.

Konflikten vid A. W. Nilssons fabrik kan förstås som en del av "en period med intensifierade sociala och politiska konflikter" under åren 1925–32. I avhandlingens femte kapitel tas frågan om strejkbryteri upp till diskussion och det visas hur principen om "arbetets frihet" gentemot föreningsrätten hade blivit nyckelfrågor i konflikten mellan arbetsgivare och arbetarrörelsen under åren 1925–32. I många fall var strejkbryteriet organiserat och dessutom rekryterades strejkbrytarna ofta utomlands, såsom vid konflikten som slutade med Amalthea-sprängningen 1908.¹ I detta fall är källorna ganska osäkra men allt tyder på att användningen av strejkbrytare vid Nilssons fabrik var åtminstone semi-organiserad. Det var oroliga tider på många ställen i Europa under 1920-talet och 1926 pågick exempelvis en storstrejk i Storbritannien. Troligen var man mycket medveten om allt detta i Malmö och det hade varit ganska intressant att veta något om arbetarrörelsens syn på den internationella kontexten.

Trots att stora oroligheter förekom både i Sverige och i utlandet kan man nog säga att 1920-talet har blivit bortglömt i den historiska forskningen. I den stora allmänna berättelsen om mellankrigstiden som "katastrofens tidsålder" och vägen mot fascism och andra världskriget är det lätt att bortse ifrån många andra viktiga utvecklingslinjer under årtiondet.² I Sverige är det kanske tvärtom: Det finns ju en hel del forskning om arbetskonflikter under vad vi kan kalla arbetarrörelsens genombrottsår, det vill säga från 1870 till 1917/18 (fast det mesta skrevs för kanske 20 år sedan eller mer). Men 1920-talet har haft en tendens att försvinna mellan, å ena sidan, kampen om rösträtten och demokratins genombrott och, å andra sidan, krisuppgörelsen och folkhemmets födelse på 1930-talet. Detta beror, enligt Nyzell, på att man gärna vill förstå de åren i ett teleologiskt efterhandsperspektiv där 1920-talet är en del i en större utveckling mot kohandeln, arbetsfreden, folkhemmet och välfärdsstaten. Detsamma gäller även för arbetarrörelsens historia och utvecklingen från en gammal, bråkig eller egensinnig, arbetarkultur till en ny, socialdemokratisk arbetarrörelse präglad av skötsamhet och välorganiserade, institutionaliserade protester.

Med detta kommer vi till avhandlingens andra syfte, att utifrån den mikrohistoriska fallstudien belysa historieskrivning och berättelser kring den svenska modellen under 1900-talet och senare. I det sista kapitlet presenterar Nyzell en tydlig och intressant sammanfattning av de historiska debatter som under senare tid har ägt rum om den svenska modellen. Han har förstås alldeles rätt när han påstår att begreppet "den svenska modellen" kan betyda flera saker. Det har använts ganska allmänt för att beskriva en svensk politisk kultur präglad av samförstånd och kompromiss, men även i en mycket snävare bety-

1. Yngve Tidman, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870–1914* (Lund 1998).

2. Se Robert Gerwarth, *Twisted paths: Europe 1914–1939* (Oxford 2006), inledning.

delse för att förstå bland annat den svenska välfärdsstaten och relationerna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. Möjligtvis kan man tala om två olika, men relaterade, forskningstraditioner: För det första kan man urskilja en samhällsvetenskaplig forskningstradition (Gösta Esping-Andersen, bland andra) som gärna ser på 1930-talet som en vändpunkt, tydligast manifesterad i krisuppgörelsen och Saltsjöbadsavtalet. Denna bild stämmer någorlunda med socialdemokratiens berättelsen om Sveriges utveckling från mörker till ljus, från fattigdom till överflöd, från egensinne till skötsamhet. Den andra traditionen försöker lyfter fram ”den svenska modellens tidigmoderna rötter” och försöker att spåra “ett svenskt samförstånd med rötter tillbaka till 1540-talet” som “ett uttryck för svensk mentalitet” (s. 352), där politiskt våld har förekommit ganska sällan och bara undantagsvis. Möjligtvis kan man förstå denna tolkning som ett slags ‘post-socialdemokratisk’ historieskrivning präglad av socialdemokratiens kris på 1990-talet och försöken att frikoppla den stora nationella berättelsen från socialdemokratin. Det hade varit intressant att gå närmare in på historiografins kontext och försöka förstå ännu tydligare hur de två forskningstraditioner står i relation till varandra.

Jag kan, med Nyzell, väl instämma i påståendet att det kollektivt utövade våldet är något som är ganska osynligt, både i den vetenskapliga och i den populära svenska historieskrivningen, men man undrar om han inte driver sin tes lite för polemiskt när han karaktäriserar den vetenskapliga forskningen om samförstånd i det tidigmoderna Sverige som teleologisk. Problemet är kanske snarare bristen på empirisk forskning i respons till Eva Österbergs försök att ställa nya frågor om en svensk *longue durée*.³ Men samtidigt är jag överens med Nyzell om att berättelsen om ett Sverige präglad av konsensus och samförstånd i ett långt historiskt perspektiv har varit ganska inflytelserik, också ur ett utländskt perspektiv. Och här kan vi förresten notera att ”den svenska modellen” också är ett nordiskt begrepp, och att långtidsperspektivet kanske kommer fram ännu tydligare när det gäller Norden som helhet.⁴

Enligt bokens titel är avhandlingen en studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige, men huvuddelen handlar ju om Malmö. Hur kommer det sig att de dramatiska händelserna i en av Sveriges viktigaste industristäder har förblivit dolda i både den nationella och den lokala historieskrivningen? Här hade jag gärna sett mer diskussion kring Malmös betydelse och eventuella särdrag – som arbetarstad och kanske till och med socialdemokratiens födelseort – inom svensk 1900-talshistoria. Staden hade ju sin egen radikala historia

3. Eva Österberg, ”Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: konflikt-kompromiss-politisk kultur”, *Scandia* 1989:1; se även Börje Harnesk, ”Den svenska modellens tidigmoderna rötter?”, *Historisk tidskrift*, 2002:1.

4. Se t. ex. Øystein Sørensen & Bo Stråth (red.), *The cultural construction of Norden* (Oslo 1997).

(Malmörevolten 1890, Amalthea 1908) och man befann sig långt ifrån Stockholm och den socialdemokratiska arbetarrörelsens ledning. Däremot fanns det någorlunda täta kontakter med Köpenhamn och Danmark. På 1920-talet dominerades Malmö stadsfullmäktige av Socialdemokratiska arbetarpartiet, och i ett efterhandsperspektiv kan händelserna 1926 lätt tolkas som en del av Sveriges utveckling mot en ny epok präglad av kompromiss och samförstånd. Men Nyzell visar hur den socialdemokratiska arbetarrörelsen ändå var ganska ambivalent i sin inställning till kollektivt våld. Sett ur 1920-talets perspektiv var det inte omöjligt att konflikten i Malmö skulle kunnat utvecklas och bli ännu mer hotande. Det hade varit revolutioner eller revolutionsförsök i Ryssland, Tyskland och andra länder bara några få år tidigare. Inom Nordens gränser hade ett blodigt inbördeskrig ägt rum i Finland och i Norge verkade ett arbetarparti som predikade världsrevolution.

Trots allt blev det aldrig någon revolution eller våldsamt maktövertagande i Sverige som vi vet. Nyzell visar en rimlig försiktighet då han inte lägger alltför mycket vikt vid en enda konflikt på mikronivå för "att försöka ersätta bilden av ett samförståndets Sverige med ett av konflikter präglad land." I stället är hans avsikt "att nyansera och problematisera den etablerade bilden" (s. 19) och att notera och belysa ambivalensen kring våldets gränser. Även om våldsamma konflikter i Sverige ändå blev sporadiska och, för att tala med E. P. Thompson, "blind alleys and lost causes" så behöver vi inte ta den fredliga utvecklingen för givet utan förstå den som präglad av historisk eventualitet.

Som diskuteras i slutkapitlet bör avhandlingen därför ses som en del av en nyare forskningsinriktning vars fokus är den socialdemokratiska hegemonins påverkan på svensk 1900-talshistoria och hur Socialdemokraterna ganska flitigt har kunnat använda historia som maktresurs.⁵ Stefan Nyzells avhandling kommer att bli ett viktigt bidrag till den debatten. Dessutom har gett oss en skarp empirisk analys av "den hårfina gränslinjen mellan våld och ickevåld" (s. 95) och en mycket välskriven, spännande och läsbar berättelse över några dramatiska händelser i mellankrigstidens Malmö.

Mary Hilson*

5. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1900–2000* (Stockholm 2001).

* Fakultetsopponent